

מדוע נצטוינו לתקוע בשופר בראש השנה? [וביאור פסוקי "שופרות"]

הקדמה

המצוה המיוחדת שנצטוינו לקיים בראש השנה היא מצות התקיעה בשופר¹. יש לשאול על כך שתי שאלות: 1. מדוע ציוותה התורה שנתקע בראש השנה? 2. מדוע ציוותה התורה שנתקע בראש השנה דווקא בשופר? בדברי חז"ל והראשונים נאמרו מספר טעמים על שתי השאלות, ומפורסמים דברי רס"ג² שכתב עשרה טעמים. אף על פי כן לא נמנענו מלהביא חלק מהטעמים ולדון בהם, משום שאין בית מדרש בלא חידוש. מאמר זה יעסוק בטעמים שכתבו חז"ל, וכן בטעמים העולים מפסוקי השופרות בתפילת מוסף של ראש השנה, ובטעמים כלליים למצות השופר.

חלק א: הסברים שנאמרו בדברי חז"ל

א. הסבר הברייתא במסכת ראש השנה

במסכת ראש השנה (טז ע"א) הובאה ברייתא: "אמרו לפני בראש השנה מלכויות, זכרונות ושופרות. מלכויות – כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות – כדי שיעלה זכרוכם לפני לטובה, ובמה? בשופר"³.

¹ אמנם בתורה לא כתוב שצריך לתקוע, אלא להריע, ובפרשת בהעלותך (במדבר י, א-ז) יש חילוק ברור ביניהם. כמו כן לא כתוב שצריך לעשות זאת בשופר, ומצאנו תרועה לא רק בשופר, אלא גם בחצוצרות (במדבר י, א-ט ולא, ו), וכן בצלצלים (תהלים קג, ה ועיין בספר החינוך מצוה ת"ה שהעיר על כך), מכל מקום חז"ל למדו שצריך גם לתקוע, ודווקא בשופר, וכך מוגדרת המצוה. ועיין על כך במאמר "מדוע לא נזכרו בתורה שבכתב רוב עניני ראש השנה?".

² המובאים באבודרהם בפרק "תפלת ראש השנה" ב"טעמי התקיעות" (עמוד רסט במהדורת ירושלים תשכ"ג), ב"מנורת המאור" [לרבי יצחק אבוהב בנר החמישי כלל ב, חלק א פרק חמישי [רצד] (עמוד 625 במהדורת מוסד הרב קוק ירושלים תשכ"א)], בספר התודעה [בפרק ראשון תשרי-ראש השנה (עמוד טז-יז במהדורת תשכ"ג)], ב"מחזור רבא" לראש השנה בסדר התקיעות ביום הראשון ובספרים נוספים.

³ א. כן כתוב גם בגמרא בדף לד ע"ב בשם רבה, ועיין בחידושי "חשק שלמה" לדף טז ע"א שהעיר שדוחק לומר שרבה לא שמע את הברייתא.

ב. כעין האמור בברייתא כתוב גם בתוספתא בראש השנה פ"א הי"א, אך שם הסיום הוא: "שופרות – כדי שתעלה תפלתכם בתרועה לפני". ועיין ב"חשק שלמה" שם שהעיר על כך ושנראה שבגמרא צריך לגרוס כמו בתוספתא.

בפשטות נראה שכוונת הברייתא באומרה "ובמה? בשופר" היא רק לזכרונות, וכן כתב בחידושי "מראה כהן" לגמרא. אבל הרשב"א והריטב"א כתבו שכוונת הברייתא באומרה "ובמה? בשופר" היא גם למלכויות, כמו שמצאנו שהיו תוקעים בשופר בעת המלכת מלך⁴! הרס"ג בטעמו הראשון הוסיף שממליכים את ד' דווקא בראש השנה, מפני שראש השנה הוא יום תחילת הבריאה⁵!

אם כן לפי הרשב"א והריטב"א נאמרו בברייתא שני טעמים: המלכת ד' והעלאת זכרוננו לטובה⁶.

לפי הסבר זה מובן לא רק מדוע נצטוינו לתקוע, אלא גם מדוע נצטוינו לתקוע דווקא בשופר.

יש להעיר שהברייתא לא ביארה כיצד בדיוק עולה זכרוננו לטובה לפני ד', ודבר זה יתבאר בס"ד במאמר "כיצד עולה זכרוננו לטובה על ידי התקיעה בשופר?".

⁴ בריטב"א כתוב: "שכן כתיב: 'ויתקעו העם בשופרות, וימליכו עליהם את שאול למלך'". המהדיר לריטב"א במהדורת מוסד הרב קוק (הערה 54) העיר שהוא לא מצא פסוק זה. יתכן שכוונת הריטב"א לפסוק שכתוב בהמלכת שאול: "וירעו כל העם ויאמרו: יחי המלך" (שמואל א' י, כד), שהריטב"א פירש שהתרועה היתה בשופר, אבל דבר זה איננו כתוב בפירוש בפסוק. או אפשר שכוונתו לאמור במלכים א' א, לד: "ותקעתם בשופר ואמרתם: יחי המלך שלמה", או לפסוק לט שם: "ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם: יחי המלך שלמה", או לפסוק במלכים ב' ט, יג: "ויתקעו בשופר ויאמרו: מלך יהוא". ועיין גם בשמואל ב' טו, י: "כשמעכם את קול השופר ואמרתם: מלך אבשלום בחברון". [ועיין גם בשמואל ב' כ, א: "ושם נקרא איש בליעל ושמו שבע בן בכרי איש ימיני, ויתקע בשופר ויאמר: אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי, איש לאהליו ישראל"].

ועיין בדרשת הראב"ד לראש השנה שהביא את הפסוקים על יהוא, על שאול ועל שלמה (הפנה אותי לדרשה זו הרב עמיחי כנרתי שליט"א), וכן הביאו את הפסוק על שלמה רבנו בחיי ב"כד הקמח" ערך ראש השנה ב (עמוד שעט במהדורת מוסד הרב קוק), והאברבנאל בויקרא כג, כג בד"ה "האמנם" בבחינה השניה.

⁵ עיין בר"ן על הרי"ף (דף ג ע"א בדפי הרי"ף בד"ה "בראש השנה") שלפי הפסיקתא בכ"ה באלול נברא העולם, ואילו בראש השנה נברא אדם הראשון, ולפי זה יש להסביר שביום זה היה לראשונה מי שהכיר במלכות ד'. ועיין שם בר"ן שטעם זה הוא רק לפי ר' אליעזר שבתשרי נברא העולם, אך לא לפי ר' יהושע שבניסן נברא העולם.

⁶ עיין בסדור הגר"א "אשי ישראל" (עמ' 409 בתחילת "ענין תקיעת שופר וענין מלכויות, זכרונות ושופרות") שכתב: "הגם שהברכות הנ"ל הן מדרבנן, מכל מקום הן רמוזות במקרא, כמו שאמרו (בראש השנה לב ע"א ובתורת כהנים אמר פרשתא יא), אלא שמן התורה אינם לעיכובא, שבתקיעת שופר בעצמו נכללו שלושת הענינים, וחכמים ברוח קדשם קבעום חובה להזכיר שלושת הענינים בפירוש בדיבור, אבל מן התורה במעשה של התקיעת שופר נכללו כולם".

ב. הסבר הגמרא במסכת ראש השנה והפסיקתא

בגמרא במסכת ראש השנה (טז ע"א) נאמר: "אמר ר' אבהו: למה תוקעין בשופר של איל? אמר הקב"ה: תקעו לפני בשופר של איל, כדי שאזכור לכם עקדת יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני".
כן אמרו גם בפסיקתא רבתי (בפיסקא "בחודש השביעי"⁷): "אמר לו הקב"ה (לאברהם אבינו): ...בניך העומדים אחרך, כשיהיו מסובכים ונאחזים בעברות מה הם עושים בקרניו? נוטלים את הקרנות האלו ותוקעים בהם, ואני נזכר עקדתו של יצחק ומזכה אותם בדין"⁸.
גם לפי הסבר זה מובן לא רק מדוע נצטוינו לתקוע, אלא גם מדוע נצטוינו לתקוע דווקא בשופר.

ג. הסבר נוסף של הפסיקתא

בפסיקתא רבתי (בפיסקא "בחודש השביעי"⁹) נאמר הסבר נוסף: "...כך התקנתי לכם שתהיו תוקעים בשופר בראש השנה, כדי שתהיו חרדין מתקיעת השופר להתקין עצמכם לתשובה. אמר הנביא (עמוס ג, ו): 'אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו'.
כעין זה נאמר גם בפסיקתא דרב כהנא בפיסקא "שובה"¹⁰: "שובה ישראל עד ד' אלקיך – 'אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, ואם תהיה רעה בעיר וד' לא עשה' (עמוס ג, ו). [משל] למדינה שהיתה משובשת בגייסות, והיה בה זקן אחד, והיה מזהיר לכל בני המדינה. כל מי שהיה שומע לו - היה ניצל, וכל מי שלא היה שומע לו - היו הגייסות באות והורגין אותו, כך כתיב: 'בן אדם, צופה נתתיך לבית ישראל' (יחזקאל לג, ז)... כך אמר 'יתקע שופר בעיר' בראש השנה, 'ועם לא יחרדו' אלו ישראל". ומפורסמים דברי הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ג ה"ד): "אף על פי

⁷ במהדורת מאיר איש שלום (ווינא תר"מ) פרשה מ' (דף קעא ע"ב), במהדורה עם פירוש "זרע אפרים" מהרז"ו ורד"ל [הוצאת האדמו"ר מפילץ ווארשא תרע"ג] פרשה מ"א סוף אות ו.

⁸ א. עיין גם בבראשית רבה נו, ט; וויקרא רבה כט, י; ירושלמי תענית פ"ב ה"ד; פסיקתא דרב כהנא פיסקא כג; תנחומא וירא כג בסופו ובאברבנאל בויקרא כג, כג בד"ה "האמנס" בבחינה הרביעית.
ב. עיין בתוספות שם שהקשו שלדעת ר' יוסי כל השופרות כשרים (כו ע"א) [ולת"ק שבמשנה הבאה (כו ע"ב) מצוה לכתחילה בשל יעל]! וכתבו שקיימא לן כר' יהודה (שם) שאמר שתוקעין בשל איל.
אבל עדיין קשה: מדוע אמר רבי אבהו "אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל"? ועיין על כך בריטבי"א שם. ועיין עוד בתוספות בדף כו ע"ב בד"ה "של יעל פשוט". מכל מקום לדעת ת"ק ודאי לא זה הטעם שציוותה התורה לתקוע בשופר! ועיין גם בספר העיקרים (א, ד).

⁹ במהדורת מאיר איש שלום (הנ"ל) פ"מ דף קסט ע"ב, במהדורה עם פירוש "זרע אפרים" מהרז"ו ורד"ל (הנ"ל) פ"מ"א סוף אות ה.

¹⁰ פיסקא כה (דף קנז ע"א). פסיקתא זו הובאה בילקוט שמעוני עמוס פ"ג רמז תק"מ.

שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר: עורו ישינים משנתכם, ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם, וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם¹¹.

גם לפי הסבר זה מובן לא רק מדוע נצטוינו לתקוע, אלא גם מדוע נצטוינו לתקוע דווקא בשופר.

חלק ב: הסברים העולים מהפסוקים בברכת שופרות

יש ללמוד טעמים נוספים לתקיעת שופר מתוך הפסוקים שתיקנו חז"ל לומר בברכת שופרות, ואכן הרס"ג למד משם מספר טעמים.

א. שלושת הפסוקים הראשונים מהתורה

בפסוקי השופרות הראשונים המובאים מהתורה נאמר:

"ויהי ביום השלישי בהית הבקר, ויהי קלות וברקים, וענן כבד על ההר, וקל שפר חזק מאד, ויחרד כל העם אשר במחנה" (שמות יט, טז).

"ויהי קול השפר הולך וחזק מאד, משה ידבר והאלקים יענו בקול" (שם, יט).

"וכל העם ראים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השפר ואת ההר עשן, וירא העם וינעו ויעמדו מרחק" (שם כ, טו).

כל שלושת הפסוקים עוסקים במעמד הר סיני!

¹¹ יש להוסיף שכעין טעם זה כתב רס"ג בטעם השביעי: "כששמע קול השופר נירא ונחרד ונשבר עצמנו לפני הבורא, כי כך הוא טבע השופר מרעיד ומחריד, כמו שנאמר: 'אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו' (עמוס ג, ו)".

כעין זה כתב הרס"ג גם בטעם השני: "יום ראש השנה הוא ראשון לעשרת ימי תשובה, ותוקעין בו בשופר להכריז על ראשנו, כמי שמזהיר ואומר: כל הרוצה לשוב ישוב, ואם לאו אל יקרא תגר על עצמו". הרס"ג לא הביא מקור מפסוק להסבר זה, אלא כתב: "וכן עושין המלכים: מזהירין את העולם תחילה בגזירותם, וכל העובר אחר האזהרה אין שומעין לו טענה". יש לשאול שלכאורה שני הטעמים זהים!

נראה שההבדל ביניהם הוא שהטעם השביעי הוא שקול השופר מרעיד ומחריד מצד עצמו, ועל ידי זה הוא גורם לחזרה בתשובה, ואילו הטעם השני הוא שקול השופר מסמל הכרזה באופן כללי, והיא ניתנת להתפרש במשמעויות שונות, וכאן היא מתפרשת כקריאה לחזור בתשובה. יש להעיר שברמב"ם לא כתוב במפורש שהשופר גורם להחרדה.

ענין זה של חזרה בתשובה כתב גם החינוך במצוה שי"א ובמצוה ת"ה. ועיין בר"ן על הרי"ף (דף ג ע"א בדפי הרי"ף בד"ה "למה תוקעין") שהסביר כך את דברי הגמרא "לערבב את השטן", וכן פירש האברבנאל בויקרא כג, כג בד"ה "האמנס" בבחינה השלישית. ועיין במאמר "כיצד מתערבב השטן?".

כתב רס"ג בטעמו השלישי: "להזכירנו מעמד הר סיני שנאמר בו: 'וקל שפר חזק מאד' (שמות יט, טז), ונקבל על עצמנו מה שקבלו אבותינו על עצמם: 'נעשה ונשמע' (שמות כד, ז)"¹².

גם לפי הסבר זה מובן לא רק מדוע נצטוינו לתקוע, אלא גם מדוע נצטוינו לתקוע דווקא בשופר.

ב. הפסוקים מהנביאים

אחרי הפסוקים מהתורה נאמרים הפסוקים מהכתובים, ואף על פי שבדרך כלל נביאים קודמים לכתובים, כתבו התוספות (ראש השנה לב ע"א ד"ה "מתחיל") שכיון שספר תהילים נאמר על ידי דוד, שקדם לנביאים האחרונים, הוקדמו פסוקי הכתובים. אבל אנו נתייחס קודם לפסוקים שהובאו מהנביאים כיון שהדיון בהם קצר יותר.

בפסוקי השופרות המובאים מהנביאים נאמר: "כל ישבי תבל ושכני ארץ, כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו" (ישעיהו יח, ג).

"והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים, והשתחוו לדי בהר הקדש בירושלים" (ישעיהו כז, יג). "וד' עליהם יראה, ויצא כברק חצו, וד' אלקים בשופר יתקע, והלך בסערות תימן" (זכריה ט, יד).

שני הפסוקים הראשונים מדברים בקיבוץ גלויות¹³. הפסוק השלישי מדבר על פורענות על הגויים, שרש"י וראב"ע ורד"ק פירשוהו על יון, אבל כתב רש"י: "ויש מרבתינו שפתרוהו על אדום לעתיד לבוא", וכן כתב האברבנאל: "על אותה נקמה שיעשה ד' באומות באחרית הגלות אמר: 'וד' עליהם יראה, ויצא כברק חצו, וד' אלקים בשופר יתקע והלך בסערות תימן', שהיא

¹² כן כתב גם האברבנאל בויקרא כג, כג בד"ה "האמנם" בבחינה החמישית. ועיין במהרש"א בחידושי אגדות למסכת ראש השנה (לב ע"ב ד"ה "כ"י"), שכתב שמלכויות, זכרונות ושופרות הם כנגד שלושת העיקרים: מציאות ד', שכר ועונש, ותורה משמים: מלכויות כנגד מציאות ד', זכרונות כנגד שכר ועונש, ושופרות כנגד תורה משמים, כפי שמופיע בפסוקי השופרות שבתורה; ועיין בספר העיקרים (א, ד) שהוכיח את שיטתו שיש רק שלושה עיקרים מכך שחז"ל תיקנו לומר במוסף של ראש השנה פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות.

¹³ כן פירשו רש"י ורד"ק בישעיהו פרק יח, וכן כתב רס"ג בטעם התשיעי בהסתמכו על ישעיהו כז. אבל בטעם העשירי כתב רס"ג להזכירנו תחיית המתים והסתייע בישעיהו יח ודבריו צ"ע קצת. וכן פירש האברבנאל בויקרא כג, כג בד"ה "האמנם" בבחינה השביעית.

מלחמת ד' אשר זכר בספר יחזקאל בגוג ומגוג¹⁴. ומה טוב אומרו: 'בסערות תימן', שעניינו שילך הקב"ה באותה מלחמה בסיבת ובעבור 'סערות תימן', שהם הרעות והגזרות העצומות שעשו בני עשו שראשם תימן, לישראל, בחורבנם ובגלותם. וכבר פירשו בספרי (בהעלותך עז) זה הפסוק על הגאולה העתידה. אמרו: לפי שנאמר 'והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול' (ישעיהו כז, יג המובא לעיל), אבל איני יודע מי יתקע. תלמוד לומר: 'וד' אלקים בשופר יתקע'."

מסוף דברי האברבנאל נראה שלפי הספרי כוונת הפסוק היא לקיבוץ גלויות, בדומה לשני הפסוקים הראשונים שהובאו מדברי הנביאים!
המלבי"ם פירש שחלקו הראשון של הפסוק 'וד' עליהם יראה ויצא כברק חצו', מדבר על מלחמת המכבים ביונים, אך סוף הפסוק 'וד' אלקים בשופר יתקע והלך בסערות תימן' מדבר על מלחמת גוג ומגוג: "במלחמה האחרונה של גוג ומגוג ד' אלקים בשופר יתקע לקבץ הנדחים מארבע כנפות הארץ, כמו שנאמר: 'והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים'". לפי זה שלושת הפסוקים מדברי הנביאים מדברים על קיבוץ גלויות ישראל לארץ ישראל¹⁵!

האם יש קשר מהותי בין קיבוץ הגלויות לראש השנה?

יש לשאול: האם פסוקים אלו הובאו רק מפני שנזכר בהם השופר, או שמא יש קשר מהותי בין קיבוץ הגלויות לראש השנה?
נראה שודאי יש קשר מהותי בין קיבוץ הגלויות לראש השנה, שכן, כאמור, ראש השנה הוא יום המלכת ד' על העולם, ועל ידי קיבוץ הגלויות מתגלה מלכות ד' בעולם!
כך אומרים אנו בתפילת מוסף: "אבינו מלכנו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה, והופע והנשא עלינו לעיני כל חי, וקרב פזורינו מבין הגוים, ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ".

מה הקשר בין קיבוץ גלויות למלכות ד'? מלכות ד' על העולם מתגלה דרך עם ישראל, שנמצא בארץ ישראל, ומקיים את רצון ד', ועל ידי כך מלמד את העולם כולו שד' שולט בעולם. וכאשר גלינו מארצנו היה בכך חילול שם ד', כמו שנאמר בספר יחזקאל (לו, כ): "ויחללו את שם קדשי באמר להם: עם ד' אלה, ומארצו יצאו". ופירש רש"י: "ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו". וכאשר עם

¹⁴ כעין זה כתב רס"ג בטעם השמיני, אך לא הסתייע בפסוק זה, אלא בצפניה א, יד-טז.

¹⁵ עיין גם בבראשית רבה נו, ט; ויקרא רבה כט, י; ירושלמי תענית פ"ב ה"ד; פסיקתא דרב כהנא פיסקא כג; רס"ג בטעם התשיעי; אברבנאל בויקרא כג, כג בד"ה "האמנם" בבחינה השישית.

ישראל חוזר לארצו יש בכך קידוש שם ד', וגילוי מלכות ד', כמפורש שם ביחזקאל בהמשך הנבואה¹⁶!
גם לפי הסבר זה מובן לא רק מדוע נצטוינו לתקוע, אלא גם מדוע נצטוינו לתקוע דווקא בשופר.

ג. הפסוקים מהכתובים

בפסוקי הכתובים מופיעים ארבעה פסוקים¹⁷, ומהם אנו לומדים על משמעות נוספת בתקיעת שופר¹⁸. כך נאמר בפסוקים:
"עלה אלקים בתרועה, ד' בקול שופר" (תהילים מז, ו).
"בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ד'" (שם צח, ו).
"תקעו בחֹדֶשׁ שופר בכסה ליום חגנו, כי חֶק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב" (שם פא, ד-ה).
"הללוהו בתקע שופר" (שם קנ, ג).

כיון שהפסוק הרביעי הוא המפורש ביותר מבין הפסוקים, ובנוסף לכך בצמוד אליו מובא גם כל המזמור שבו הוא מופיע, נתבונן תחילה בפסוק הרביעי ובמזמור שבו הוא כתוב.

הפסוק אומר במפורש "הללוהו בתקע שופר", דהיינו שהתקיעה בשופר משמעותה הלל לד'!

כן עולה גם מכל המזמור שם, שכולו קריאה להלל את ד': "הללוי-ה, הללו א-ל בקדשו, הללוהו ברקיע עוזו. הללוהו בגבורתיו, הללוהו כרב גדלו. הללוהו בתקע שופר, הללוהו בנבל וכנור. הללוהו בתף ומחול, הללוהו במנים ועגב. הללוהו בצלצלי שמע, הללוהו בצלצלי תרועה. כל הנשמה תהלל י-ה הללוי-ה".

כעין זה נאמר גם במזמורים שמהם הובאו שלושת הפסוקים הראשונים - שהתרועה היא רינה וזמר ושיר לד'!

¹⁶ עיין באברבנאל בויקרא כג, כג בד"ה "האמנם" בבחינה השישית שכתב כן בקיצור. ועיין גם בתפילת הקרבנות: "קבץ נפוצות קוידך מארבע כנפות הארץ, יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה הוא האלקים לבדך, עליון לכל ממלכות הארץ".
וכן בתפילת "והוא רחום" הנאמרת בימים שני וחמישי: "אבינו, אב הרחמן, הראנו אות לטובה, וקבץ נפוצותינו מארבע כנפות הארץ, יכירו וידעו כל הגוים כי אתה ד' אלקינו".
¹⁷ ולא שלושה כבזכרונות ובמלכויות (אמנם במלכויות יש שלושה שהם שמונה). אולי בשביל לפתור את הבעיה של עשרה פסוקים, שלגבי הבאת הפסוק האחרון יש בעיה, כמבואר בסמוך.
¹⁸ שלא נזכרה כלל ברס"ג!

במזמור שבו כתוב הפסוק הראשון "עלה אלקים בתרועה, ד' בקול שופר" (שם, ו), נאמר מיד אחריו: "זמרו אלקים זמרו, זמרו למלכנו זמרו. כי מלך כל הארץ אלקים, זמרו משכיל" (שם, ז-ח). ובתחילת אותו מזמור נאמר: "כל העמים תקעו כף הריעו לאלקים בקול רנה" (מז, א).

במזמור שבו כתוב הפסוק השני "בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ד'" (שם, ו), נאמר לפני אותו פסוק: "הריעו לד' כל הארץ פצחו ורננו וזמרו. זמרו לד' בכנור, בכנור וקול זמרה" (שם, ד-ה). ואחריו: "ירעם הים ומלואו, תבל וישבי בה. נהרות ימחאו כף, יחד הרים ירננו" (שם, ז-ח). ובתחילת המזמור נאמר: "מזמור שירו לד' שיר חדש" (שם, צח, א).

במזמור שבו כתוב הפסוק השלישי "תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו, כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב" (שם, פא, ד-ה) נאמר לפני כן: "הרנינו לאלקים עוזנו, הריעו לאלקי יעקב. שאו זמרה ותנו תף, כנור נעים עם נבל" (שם, ב-ג)¹⁹.

מכל הפסוקים הללו עולה שהתקיעה בשופר משמעותה הלל, רינה, זמר ושיר לד'!

טעם זה שמופיע בפסוקי השופרות דומה לטעם שכתבו הרשב"א והריטב"א בהסבר הגמרא על המלכת ד' בשופר, אלא שיש כאן תוספת, שתקיעת השופר לא רק מכריזה על ההמלכה, אלא גם מבטאת את השמחה שבהמלכה! אכן בספר "כתר ראש – ארחות חיים" על מנהגי הגר"א²⁰ כתוב: "ורבינו (הגר"א) היה שמח מאוד בעת תקיעת שופר, וכן אמר שצריך להיות ברוב שמחה וחדוה, כדוגמת המדינה, ביום שממליכים מלך ומעטרים אותו"²¹, כן אנחנו בתקיעת שופר ממליכים לקב"ה בכל העולמות, שאנחנו עמו".

כעין זה גם כתב הספורנו (ויקרא כג, כד): "זכרון תרועה – זכרון תרועת מלך, בה יגילו במלכם, כאמרו: 'הרנינו לאלקים עוזנו, הריעו' (תהלים פא, ב)".

¹⁹ אמנם הנצי"ב ב"העמק דבר" לויקרא כג, כד (שהובא לעיל במאמר "מדוע לא נזכרו בתורה שבכתב רוב ענייני ראש השנה?" פי"ג סעיף 3) והמלבי"ם ב"תורה אור" במדבר י, א, כתבו שהתקיעה מורה על שמחה, ואילו התרועה באה לעורר פחד ורעדה, אבל מפסוקים אלו בתהלים עולה שגם התרועה כאן מורה על השמחה (וכן עולה גם מתהילים לג, א-ג)!

²⁰ הלכות ראש השנה ויום הכפורים סימן קד (עמוד 580 בסידור הגר"א "אשי ישראל").

²¹ עיין בשמואל א יא, טו: "וילכו כל העם הגלגל, וימלכו שם את שאול לפני ד' בגלגל, ויזבחו שם זבחים שלמים לפני ד', וישמח שם שאול וכל אנשי ישראל עד מאד". ועיין גם במלכים א, א, לט-מ: "ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם: יחי המלך שלמה. ויעלו כל העם אחריו, והעם מחללים בחללים ושמחים שמחה גדולה, ותבקע הארץ בקולם".

וכך כתב הרב קופרמן בביאורו לספורנו: "התרועה שהיא קבלת פני המלך מציינת את השמחה בקבלת פניו".

נראה להוסיף שכיון שבעשרת ימי תשובה ד' קרוב אלינו, כמו שדרשו חז"ל: "דרשו ד' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב – אלו עשרה ימים שבו ראש השנה ליום הכפורים" (ראש השנה יח ע"א), ממילא מקבלים אותו בשופרות, כמלך שמגיע למקום מסוים שתוקעים לכבודו. וגם המשפט, קשור לביאת המלך, שכן כאשר הוא בא, הוא גם שופט את הארץ. וזהו גם מה שנאמר בהמשך לפסוק השני (תהלים צח, ה-ט): "בחצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ד'... כי בא לשפוט הארץ", דהיינו שד' בא כביכול על מנת לשפוט את הארץ, ומקבלים אותו בתרועה. פירוש זה מהווה הרחבה להסבר המלכויות שבארו הרס"ג והריטב"א – לא רק ברגע ההמלכה, אלא בכל עת שהמלך מגיע.²²

ד. הפסוק האחרון מן התורה

בפסוק האחרון המובא מהתורה נאמר: "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם" (במדבר י, י). הבאת פסוק זה בפסוקי השופרות קשה מאד, שהרי בפסוק זה נאמר "חצצרת", ולא שופרות!

עוד יש לשאול: מדוע לא קבעו לומר את אחד מפסוקי התרועה האמורים בראש השנה?²³ או את הפסוק "והעברת שופר תרועה בחדש השבעי... תעבירו שופר בכל ארצכם" (ויקרא כה, ט) האמור ביובל? והרי ממנו למדו במסכת ראש השנה (לג ע"ב-לד ע"א) את דיני התקיעה בראש השנה: שתוקעים בשופר, ושצריך לפני כל תרועה ולאחריה שתהיה תקיעה, ושצריך לשמוע תשעה קולות!

אכן כתב הר"ן²⁴: "ואותן שנהגו לומר בסוף השופרות 'ותקעתם בחצצרת' טעות הוא! ...אלא אומר: 'לא הביט און ביעקב [ולא ראה עמל בישראל, ד' אלקיו עמו ותרועת מלך בן] (במדבר כג, כא). ואף על פי שאמרו עם המלכויות, אומרה עם השופרות. ואי נמי: 'יום תרועה יהיה לכם' (במדבר כט, א)! וכן דעת הרמב"ן ז"ל והרשב"א ז"ל²⁵. אבל הרא"ה ז"ל כתב דבקרא ד'ותקעתם בחצצרת' סגי, דאף על גב דכתיב בה 'חצצרת', אינה אלא שם תקיעה, דעולה משום שופרות. ועדיף טפי

²² עיין גם בספורנו לתהלים פא, ה-ו.

²³ אמנם בפסוקים אלו לא נזכר שופר בפירוש, ואכן נחלקו ר' יוסי ור' יהודה אם ניתן לאומרם (ראש השנה לב ע"ב), אך הלכה כר' יוסי שניתן לאמרם (רא"ש שם וטור אורח חיים סימן תקצא)!

²⁴ על הר"ן, דף ט ע"א בדפי הר"ן בד"ה "ומיהו".

²⁵ ועיין רא"ש פ"ד ס"ג ואבודרהם (סוף דף רעו במהדורת ירושלים תשכ"ג) שרבנו יונה היה אומר "יום תרועה יהיה לכם", והרמב"ן היה אומר "לא הביט און ביעקב".

האי קרא, משום דבספרי (שם) דרשינן מיניה מלכויות זכרונות ושופרות... וכן ראיתי לרמב"ם ז"ל שהביא פסוק זה ד'ותקעתם בחצלת' בסדור תפילותיו בסוף ספר אהבה"²⁶.

בחידושי "מראה כהן" למסכת ראש השנה (טז ע"א) ביאר שהסיבה שבגללה אומרים את הפסוק "ותקעתם בחצלת" היא מפני שכתוב בו: "והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם", ודרשו חז"ל בספרי זוטא (שם): "נאמר כאן זכרון, ונאמר למעלה (בפסוק הקודם) זכרון, מה זכרון האמור למעלה הושעה והטבה (יונושעתם מאויביכם), אף זכרון האמור למטה (בפסוקנו) הושעה והטבה". לפי זה מהפסוק "ותקעתם בחצלת" למדנו שתקיעת השופר מעלה את זכרוננו לטובה לפני ד', כמו שאמרה הברייתא במסכת ראש השנה, שהובאה לעיל בחלק א פרק א.

חלק ג: הסברים כלליים על משמעויות התקיעה בשופר

נאמרו מספר הסברים כלליים שכוללים מספר טעמים שנאמרו על משמעויות התקיעה בשופר.

א. הסבר הספרי והנצי"ב

בספרי בהעלותך²⁷ נאמר: "אין שופר אלא של חירות, שנאמר: 'והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול'".

כתב על כך הנצי"ב בפירושו שם "עמק הנצי"ב"²⁸: "וכן באמת רואים אנו דביובל תוקעין בשופר לשחרור עבדים, ולפני המלך כשממליכים אותו מצינו בשלמה ויהוא: 'ותקעתם בשופר... ויתקעו בשופר ויאמרו... יחי המלך' (מל"א, א לד-לט, ועיין גם במל"ב, ט, יג), להראות שהוא משוחרר מכל עבדות, וככל אשר ירצה יעשה. ולכן בבית המקדש, שהוא מקום המלוכה תוקעין לעולם (גם בתענית) גם בשופר, להראות דבמקום הזה שהשכינה שורה אין עוד מלבדו... והנה כן בראש

²⁶ א. ברמב"ם בדפוס הרגיל אינו מופיע, אלא כתוב רק: "וכו'". אבל במהדורות החדשות (של הרב קאפח ושל הרב פרנקל וכן של ישיבת "אור וישועה") כתוב כן. ועיין ברא"ש (שם) שכתב "שאין לשנות מטבע ברכות שנהגו בימות הראשונים". וכן נפסק בשו"ע סימן תקצא ס"ו. ועיין ברשב"א ובריטב"א בחידושיהם לראש השנה לב ע"ב ובמקורות שבמהדירים שם.

ב. עיין ב"קרבן נתנאל" (על הרא"ש בפ"ד ס"ג אות ח) שכתב שאף על פי שנחלקו ר' יוסי ור' יהודה אם ניתן לאומרם, והלכה כר' יוסי שניתן לאומרם, כיון שאפשר לצאת גם לדעת ר' יהודה עדיף.

²⁷ פיסקא עז ברוב המהדורות, פיסקא יט במהדורת הנצי"ב.

²⁸ עמ' רמב בד"ה "ואין שופר".

השנה ציוה הקב"ה לתקוע בשופר, להזכיר שהיום יום המלוכה שלו יתברך שמו, ואין כח במידת הדין לעכב את רחמיו ורצונו יתברך לזכור את בניו לטובה, כעניין שאמרו במדרש רבה (ויקרא כט) הנ"ל: 'נוטלין שופרותיהם וכו' והוא עומד מכסא דין לכסא רחמים'. וכמלכותא דארעא, דביום מלוכה מוחלים לכמה בני אדם, וכמו שאמר דוד: 'היום יומת איש בישראל! כי הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל' (שמ"ב יט, כג). וכן לעתיד לבוא יתקע לפני ישראל בשופר של חירות, להראות שהם משוחררים מן המלכויות"²⁹.

עוד כתב הנצי"ב שם (בד"ה "של חירות"): "למה גדול כוחו של שופר כל כך? מפני שהוא של חירות, שבו יתקע הקב"ה לעתיד לבוא, על כן גם היום מזכיר טובות זכרונות של ישראל... ובספר 'עקידת יצחק' שם פירש **חירות מיצר הרע**, כמו שנאמר: 'ואתה תמשול בו', ובמה שהשופר מחריד העם ומכניע את הלב משתחרר כוח השכל מממשלת היצר הרע. ובגמרא שם נתן טעם אחר: כדי שיזכור עקידת יצחק". וסיים הנצי"ב: "וכולהו טעמי איתנהו ביה, כמו שכתב רס"ג אלו שני הטעמים ועוד כהנה".

לפי הנצי"ב גם תקיעה בהמלכת מלך, גם תקיעה ביובל, גם תקיעה בראש השנה וגם תקיעה בקיבוץ גלויות משמעותן אחת: חירות. הנצי"ב גם הסביר את הקשר בין תקיעת השופר והמלכת ד' בראש השנה למחילת ד' לעמו ישראל ביום זה: ביום המלוכה רגיל המלך למחול לעבדיו!

ב. הסבר ה"שיח יצחק"

בפירושו "שיח יצחק" שבסידור הגר"א "אשי ישראל" (עמוד 423) כתב: "עניין השופר הוא התגלות כבוד ד', ומצאנוהו בשלושה אופנים: ראש, ותוך וסוף [כלומר: עבר, הווה ועתיד]:

²⁹ א. עיין במשנה בראש השנה (כו ע"ב), שם נאמר: "שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות, ר' יהודה אומר: בראש השנה תוקעין בשל זכרים, וביובל בשל יעלים". ולכאורה נחלקו ת"ק ור"י האם טעם התקיעה ביובל ובראש השנה זהה. אבל רש"י שם כתב שאף לת"ק ששוה היובל לראש השנה לתקיעה אין זה מאותו הטעם! וזו לשונו: "ואף על גב דתקיעתו ביובל לא לתפילה ולא לזכרון, אלא לסימן שילוח עבדים והשמטת קרקעות, אפילו הכי כדראש השנה בעי למעבדין, דגמרינן לה לגזרה שוה 'שביעי' 'שביעי' בפרק בתרא (לד ע"א)". אמנם לפי הספרי והנצי"ב כאן ניתן לפרש שת"ק אכן סובר שטעם תקיעה ביובל ובראש השנה זהה. נראה שכן סובר גם הרד"ק שכתב בפירושו לתהלים פא, ג: "נראה כי זה הוא טעם מצוות התרועה בראש השנה, לפי שבטלו אבותינו מעבודתם במצרים ביום זה, והתרועה הוא סימן לשילוח עבדים". ועיין גם במהרש"א בחידושי אגדות לראש השנה יא ע"ב בד"ה "יוכתב התם יתקע בשופר גדול".

ב. עיין גם באברבנאל בויקרא כג, כג בד"ה "האמנם" בבחינה הראשונה שכתב שהשופר מבטא חרות ממערכת הכוכבים וקישר זאת לשופר של יובל.

האחד – התגלות כבוד ד' **בעת מתן תורה**, ומזה הם פסוקי שופרות **שבתורה**.
השני – הוא **על ידי בני אדם**, שעל ידי מעשיהם מתגלה כבוד ד', ומזה הם פסוקי שופרות **שבתהילים**.

והשלישי – הוא התגלות כבוד ד' **בגאולה האחרונה**, ומזה הם פסוקי שופרות **שבנביאים**³⁰.

הסבר זה מתייחס לטעמים של זכירת מעמד הר סיני, המלכת ד', וקיבוץ גלויות, אך אין הוא מתייחס לשלושה טעמים חשובים שנאמרו בגמרא ובפסיקתא: העלאת זכרונו לטובה, שנזכרה בגמרא, ושזהו פשט הפסוק "זכרון תרועה" לפירוש רשב"ם ורמב"ן שם.

עקדת יצחק שנזכרה בגמרא ובפסיקתא.

החרדת האדם שתכליתה חזרה בתשובה!

אמנם הדבר אינו קשה שכן ה"שיח יצחק" לא התכוון להסביר את כל המשמעויות **שבתקיעת שופר**, אלא רק את המשמעויות הנזכרות **בברכת שופרות**, שכן דבריו כתובים על ברכת שופרות.

אבל אולי ניתן להסביר שבדברי ה"שיח יצחק" כלולים גם הטעמים הללו. הכיצד? המלכת ד' **עלינו** משמעותה שאנו חוזרים בתשובה, ומקבלים עלינו את התורה, ומוכנים למסור את נפשנו על קדושת השם, כיצחק, ובכך גם עולה זכרונו לטובה, כפי שיתבאר במאמר "כיצד עולה זכרונו לטובה על ידי תקיעת שופר?".

ג. הסבר ר' שמחה פישר

בחוברת תלפיות י' (תשנ"ח עמוד 17) הובאו דברי ר' שמחה פישר:

"למצות תקיעת שופר שלש משמעויות יסוד – שלשה מעגלים:

1. משמעות **כלל עולמית**.

2. משמעות **לאומית**.

3. משמעות **אישית**.

המשמעות **הכלל עולמית** באה לידי ביטוי בתקיעות המסמלות את **המלכת ד' על כל העולם** ביום הדין, קול השופר המיועד לכל האנושות.

המשמעות **הלאומית** באה לידי ביטוי בתקיעה המזכירה את **עקדת יצחק**, **מעמד הר סיני** ושופרו של **משיח**.

המשמעות **האישית** באה לידי ביטוי בתקיעה המסמלת את קולו הפנימי של האדם, את מצפונו האומר לו לערוך את **חשבון נפשו** ולעשות את מאזנו הרוחני השנתי³¹.

³⁰ עיין גם ב"קרבן נתנאל" (פ"ד ס"ג אות כ) שהסביר שקדימת פסוקי הכתובים לפסוקי הנביאים היא בגלל שדברי הכתובים הם שבח לד' ושייכים בכל זמן, ואילו הנבואות נאמרו לעתיד.

בהסבר זה כלולים כל הטעמים שלמדנו, מלבד הטעם של ההלל לדי' והטעם של העלאת זכרונו לטובה, אך לפי מה שיתבאר שזכרונו עולה לטובה על ידי זכירת עקדת יצחק, על ידי חזרתנו בתשובה, על ידי המלכת ד', על ידי זכרון מעמד הר סיני, ועל ידי קיום המצוה, טעם זה של העלאת זכרונו לטובה כלול בטעמים האחרים. כמו כן הטעם של ההלל לדי' כלול בטעם של המלכת ד', וממילא הסבר זה כולל את כל הטעמים!

סיכום

לפי מה שהתבאר, הטעמים העיקריים לתקיעה בשופר הם:

1. להמליך את ד' ולהללו ולשמוח בהמלכתו.
2. לזכור את עקדת יצחק ולקבל על עצמנו למסור נפשנו על קדושת השם.
3. שנירא ונחרד ונחזור בתשובה.
4. להזכירנו מתן תורה.
5. שנתפלל על קבוץ גלויות³².

כל הטעמים הללו מפרטים את התגלות **מלכות ד'** בעבר, בהווה, ובעתיד, על היחיד, על עם ישראל, ועל האנושות כולה, ויהי רצון שנוכה במהרה להתגלות מלכות ד' עלינו ועל כל העולם כולו.

³¹ ועיין בהרחבה במאמרו "מצוות השופר" בחוברות "בשדה חמד" תש"ל א-ב ותש"ן א-ב, ובמאמרו "לשמוע קול שופר" בחוברת "הימים הנוראים כמנוף לחינוך ולאמונה" (מכון מופ"ת תל אביב).

³² הרס"ג למד טעמים נוספים לתקיעת שופר על סמך פסוקים מדברי הנביאים:
א. הטעם הרביעי ברס"ג: להזכירנו דברי נביאים שנמשלו לשופר (יחזקאל לג, ד). טעם זה דומה לזכרון מתן תורה, וכן לטעם של ההכרזה לחזור בתשובה.
ב. הטעם החמישי ברס"ג: להזכירנו חורבן בית המקדש והמלחמות, ושנבקש על בנין בית המקדש (ירמיהו ד, יט).

יש להעיר על הטעם החמישי שהוא מאוחר. דהיינו בשעת מתן תורה עדיין לא חרב בית המקדש, כך שמזמן מתן תורה ועד חורבן בית ראשון (כתשע מאות שנה) לא היה טעם זה! וכן אחר כך כשנבנה בית המקדש השני לא היה טעם זה.

גם על הטעם שהתקיעה בשופר באה להזכירנו לשמוע לדברי נביאים יש להעיר שחז"ל אמרו: "אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע בלבד" (נדרים כב ע"ב), אבל אפשר שכוונת הרס"ג גם למשה ואהרן ושאר הנביאים שהיו בזמן מתן תורה.

עוד יש להעיר שגם קבוץ נדחי ישראל, שנזכר לעיל בפסוקי הנביאים וברס"ג, הוא מאוחר. ואף על פי שנאמר בתורה במספר פרשות (בחקתי, ואתחנן, עקב, כי תבוא ונצבים) שאם בני ישראל יחטאו הם יגלו, אך מכל מקום נראה שבזמן שבני ישראל היו בארץ הם לא היו מתפללים על קבוץ גלויות שיהיה אחרי החורבן והגלות שעוד לא היו.